

1. Rezistence a její vliv na poválečné uspořádání Balkánu

Rozdíl mezi satelity Osy a okupovanými zeměmi na Balkáně

Významnou charakteristiku vlády Osy na Balkáně tvořil velký rozdíl mezi satelitními státy, Rumunskem a Bulharskem, a okupovanými zeměmi – Jugoslávií, Řeckem a Albánií. I satelity sice byly svým mocným spojencem často dosti nemilosrdně vykořisťovány, zejména pokud jde o materiální statky (v případě Rumunska však také o vojenský potenciál), přesto však měly vlastní vlády a dokázaly se vyhnout nejhorším důsledkům působení německého mocenského faktoru. Toto jejich speciální postavení se projevovalo i ve vnitropolitických poměrech, které ani zdaleka nebyly tak despotické, jako ve vlastním Německu. V Rumunsku byl král Karol nucen 6. září 1940 abdikovat, poté co bez boje předal Besarábii a Bukovinu SSSR, Severní Transylvánii Maďarsku a jižní Dobružu Bulharsku. Na trůn se dostal jeho syn Michal, ale skutečnou moc v zemi měl Ion Antonescu, nadaný a ambiciózní generál, od roku 1941 maršál, používající titul „*conducătorul statului*“. Ion Antonescu nicméně dovolil vůdci opoziční Lidové rolnické strany Iuliovi Maniuovi vyjadřovat po celou dobu války opoziční názory (zatímco rumunští komunisté jej po převzetí moci ve vězení umučili). Král Boris v Bulharsku dával podobou svobodu umírněným opozičním skupinám, a co je důležitější, odmítal, navzdory silnému nátlaku Berlína, zaplést zemi do válečného dobrodružství proti Sovětskému svazu.

Zcela jiná situace ovšem panovala v okupovaných zemích, v nichž mohly mocenské orgány okupanta postupovat, jak se jim zlíbilo. Samozřejmě i v těchto zemích byly vytvořeny loutkové režimy a vlády, těmi však okupanti pouze kamuflovali svoji přímou moc. Obecně se totiž pochopitelně vědělo, že tyto vlády jsou výtvořeny vítězných mocností Osy, a užívaly proto, až na výjimku Nezávislého charvátského státu a většiny albánské kosovské společnosti, u obyvatelstva minimální důvěry a podpory. Na rozdíl od nich měly režimy krále Borise i conducátora Antonescua velký počet příznivců, dokud samozřejmě kola Osy nezačala klouzat z kopce.

Satelitní země a problém rezistence

Podstatným rozdílem mezi německými satelity a balkánskými okupovanými zeměmi byl velký nepoměr ve stupni odporu obyvatelstva vůči cizím uchvatitelům či jejich domácím pomahačům. Satelitní státy, resp. jejich obyvatelstvo, z pochopitelných důvodů kladlo nejmenší odpor. Vyhnuly se plně okupaci a ničení, proto je k odporu nedohňalo čiré zoufalství, jak to byl případ v Řecku a v Jugoslávii. Nacionalisticky zaměřené občany, a těch byla v satelitech většina, kromě toho v počátcích s postupy Osy souhlasila, zejména kvůli tomu, že jejich zemím bylo na počátku války umožněno připojit významné územní celky (Makedonii, západní Trhácii a východní Srbsko v případě Bulharska a zpětně Moldávii a Bukovinu v případě Rumunska a nahradit tak domnělé či skutečné křivdy z minulosti. Rezistence, pokud se v těchto zemích vyskytovala, pak byla převážně nenásilná a nepřiliš účinná, většinou vycházela z anglofonních dvorských kruhů či politických stran, které byly dostatečně umírněné na to, aby mohly být tolerovány dokonce i v parlamentu. Otevřený ozbrojený odboj v Rumunsku po celou dobu války prakticky neexistoval, přestože zejména po roce 1943, tedy po bitvě u Stalingradu, kde vykrvácely také desetitisíce rumunských vojáků, začala s vládou maršála Jona Antonescua stoupat nespokojenost. Komunistická moc musela odboj později, po roce 1946, dodatečně v učebnicích historie vytvářet. Rumunští komunisté sice v létě 1943 vytvořili Vlasteneckou frontu, ale ta nebyla pro širší vrstvy obyvatelstva přitažlivá. Odmítal ji zejména vůdčí opoziční předák Iulius Maniu. S ním se komunisté nemohli shodnout na Besarábii. On samozřejmě, jakožto národovecký Rumun, požadoval její zachování ve svazku rumunského státu, zatímco komunisté trvali na jejím vrácení SSSR.

Maniuvr postoj sám o sobě ovšem neobjasňuje slabost Vlastenecké fronty. Vlatko Maček, přední meziválečný chorvátský politik a vůdce před válkou nejvlivnější chorvátské politické strany také odmítl přidat se k partyzánům, ale to jim neznemožnilo stát se nejvýznamnější politickou i vojenskou silou v zemi. Něco jiného ale bylo postavení Rumunska jakožto satelitní země. To totiž znamenalo, že potenciální vůdci odboje by museli bojovat nejen s německými silami, ale i s rumunskou vládou a rumunskou armádou. Mnozí Rumuni byli navíc úhlavními nepřáteli komunismu, neboť pro ně byl Sovětský svaz zemí, která uchvátila Besarábii a Bukovinu, zatímco pro většinu obyvatel válkou rozbité Jugoslávie byl SSSR velkou slovanskou zemí, která nejspíš přinese osvobození. Komunisté byli v Rumunsku také považováni za nerumunský a antinacionální prvek, nejen proto, že v jejich řadách bylo mnoho Židů, a antisemitismus byl jak v Rumunsku, tak v Maďarsku vždy velmi silný, ale také proto že v roce 1940 podporovali sovětskou okupaci rumunských zemí a že se zasazovali o návrat těchto zemí SSSR.

V Bulharsku nabyl ozbrojený odboj širších rozměrů, ani zdaleka však ne masových. Situace zde byla poněkud jiná než v Rumunsku. V roce 1942 zde byla založena Vlastenecká fronta, a to i zásluhou toho, že Georgi Dimitrov, komunistický vůdce, který získal mezinárodní slávu vítězstvím na nacisty vykonstruovaném Lipském procesu v roce 1933, v němž byl obviněn ze založení požáru Reichstagu, byl v Bulharsku rozhodně mnohem populárnější než kterýkoli komunista v Rumunsku. Ve svých radiových emisích z Moskvy, v níž strávil válečná léta ve vysokých postaveních mezinárodního komunistického hnutí (až do zrušení Kominterny v roce 1943 byl jejím předsedou), Dimitrov k vytvoření Vlastenecké fronty přímo nabádal. Bulharská komunistická strana (BKS) byla také vždy výrazně silnější než rumunská. Komunisté kromě toho v Bulharsku nenosili cejch národních zrádců jak v Rumunsku. Tato fakta pak také objasňují, proč komunisté mohli Vlasteneckou frontu vytvořit. Ba co víc, proč se do ní zapojily i subjekty, které s komunistickou stranou (tehdy ovšem vystupující pod názvem Bulharská dělnická strana) jinak prakticky v ničem nesouhlasili, ať již to byli sociální demokraté (Bulharská dělnická sociálně demokratická strana), levicová frakce bulharského zemědělského svazu v čele s Nikolou Petkovem (1893–1947) (Bulharský zemědělský národní svaz Aleksandr Stambolijski) či dokonce středopravá elitářská skupina Zveno, sdružení intelektuálů a aktivních důstojníků v čele s Kimonem Georgievem (1882–1969), bývalým pučistou z roku 1934 a zastáncem autoritativního nestraničského politického systému!¹

Do léta roku 1943 tak počaly v bulharských horských oblastech operovat partyzánské čety Vlastenecké fronty. Ovšem tyto čety nepřerostly v masové národní hnutí odporu, které by bylo srovnatelné s tím v okupovaných balkánských zemích. Hlavní důvod byl ten, že většina Bulharů důsledky války prakticky nepocítovala, a proto neměla důvod pouštět se do velkého rizika odporu. Kromě toho, v zemi bylo pouze pár tisíc německých vojáků, takže ti, co se dali k partyzánům, bojovali nikoli proti Němcům, kteří do vnitřních záležitostí Bulharska v tomto smyslu naprosto nezasahovali, ale proti bulharské armádě a četnictvu, což samozřejmě bylo daleko méně populární. Bulharské vládní síly ovšem byly velmi efektivní a nemilosrdné, takže se boj partyzánů omezil na nenadálé údery a rychlé ústupy. Obvykle vpadli do nějaké vesnice, zastřelili starostu, obecního policajta a další vesnické hodnostáře, zničili pozemkové knihy a další dokumenty, vykradli skladiště mléčných výrobků, pronesli k sedlákům pár propagandních projevů a poté znovu utekli do blízkých hor.

Dne 28. srpna 1943 náhle umřel král Boris za okolností, které dodnes nejsou vyjasněné. Zemřel nedlouho po návratu z Berlína, kde opět odolával nátlaku Hitlera, jež požadoval zapojení Bulharska do války proti SSSR a spekuluje se tak o tom, že byl otráven. Borisův skon v každém případě pomohl partyzánské věci. Jeho syn, Simeon, byl hochem šestiletým, takže

¹ Paradox osobnosti K. Georgieva spočívá v tom, že se po válce stává věrným stoupencem bulharské socialistické cesty, působí jako ministr různých resortů v komunistických vládách, je členem prezidia bulharského parlamentu a dokonce dvakrát získal titul Hrdina socialistické práce!

v zemi vládla regentská rada v čele s Borisovým bratrem Kirilem, který byl velkým příznivcem Němců. Sofie nyní byla daleko více podřízena Berlínu než dříve. Tento nový politický kurz posílil pozice partyzánů, k čemuž přispěly i stále častější spojenecké nálety, zejména na Sofii. V tuto dobu také bulharským četám začaly Britové posílat menší zásilky zbraní. Čety byly nominálně pod vedením Vlastenecké fronty ale ve skutečnosti byly cele pod kontrolou komunistů. Vůdcové čet byli v 90 % případů komunisté a fungování celého hnutí odporu bylo ve skutečnosti závislé na komunistické ilegálním aparátu.

Problémy resistance v okupovaných zemích

V okupovaných zemích tomu bylo jinak. Vlády těchto zemí byly otevřeně quislingské a největší část obyvatelstva je nesnášela. Za těchto okolností byl odboj přirozeným a vlasteneckým výrazem odporu vůči cizí moci a jejím posluhovačům. Odboj byl vyvolán také krutostí a zločiny okupantů a ztrátou velkých částí národních území. Tento druhý činitel byl významný zejména v Řecku a Jugoslávii, jejichž území byla těžce zmrzačena. Nutno ovšem také zdůraznit, že jak a Balkáně, tak v podstatě v celé Evropě, byl odboj ve smyslu celonárodním hnutím nekoordinovaným, výrazně oslabeným hluboce zakořeněnými rozpory a neshodami mezi různými odbojovými složkami. Tyto rozdíly byly v zásadě důsledkem toho, že někteří odbojáři bojovali proto, aby vyhnali nepřitele ze země a obnovili předválečný politický řád, zatímco jiní chtěli nejen vyhnat nepřitele, ale také vytvořit novou poválečnou společnost. Toto rozdělení v zásadě představovalo pokračování předválečných politických parlamentních i neparlamentních bojů. Tyto rozdíly přirozeně měly i ekonomický základ. Zjednodušeně řečeno, „bohatší“ chtěli odboj a starý status quo, „chudší“ odboj a společenskou revoluci. Existovaly samozřejmě výjimky z tohoto vzorce, mnozí synové a dcery „bohatších“ byli s předválečným statem quo nepokojeni a zasvětili svůj život věci revoluce a změny společenského zřízení (např. Konstantin „Koča“ Popović, 1908–1992).²

I z tohoto důvodu tedy v okupovaných zemích existovaly dva druhy odboje, byť je nelze jednoznačně rozdělit podle právě zmíněného vzorce. Bohatší tedy byli zpravidla pasivnější, neboť měli co ztratit a byli tedy více postižitelní případnými represemi. Proto byl royalistický či jiný odboj spíše zaměřený na organizaci a přípravu povstání a byl proti ozbrojenému povstání větších rozměrů, než se nevytvoří podmínky a odboj nebude koordinován se spojeneckou invazí. Toto byl v zásadě postoj, který zastávali všichni nekomunističtí vůdci odboje včetně Iulia Maniua v Rumunsku, Nikolj Petkova v Bulharsku a Dragoljuba „Dražić“ Mihailoviće v Jugoslávii, Napoleona Zervase v Řecku a Abaze Kupiho v Albánii.

Na rozdíl od nich ti chudší neměli co ztratit a očekávali spíše, že naopak získají vše. Zasazovali za hromadný odpor proti nepříteli, nehledě na ztráty a oběti. To jim nicméně poskytlo významný náskok před jejich váhavými kolegy. Tento odboj většinou vedli komunisté, kteří měli zdaleka nejvíce zkušeností a úspěchů v ilegální činnosti, protože komunistická strana byla všude na Balkáně před válkou zakázána a měla tedy své letité zkušenosti s tajným působením. Radikální organizace odporu vedené komunisty i proto přitahovaly mnohem více stoupenců než tzv. národní či nacionalistické skupiny, které postupná

² Byl z majetné a společensky dobře postavené rodiny, v mládí žil ve Švýcarsku, studoval na Sorboně, ve Francii se čile účastnil kulturního života, blízko měl zejména k surrealismu a tento směr prosazoval i po svém návratu do Jugoslávie. Přesto v roce 1933 vstoupil do jugoslávské komunistické strany (která tehdy působila v ilegalitě) a intenzivně se podílel na jejích aktivitách, za což byl několikrát dokonce vězněn. Bojoval jako interbrigadista ve španělské občanské válce. V partyzánském hnutí byl velitelem proslulé První proletářské úderné brigády, později pak II. partyzánské armády. Přestože původem Srb, považoval se za Jugoslávce a byl po celou dobu poválečné Jugoslávie výrazným odpůrcem všech nacionalistických sil.

ztráta podpory nakonec přivedla až k hořkému poznání, že je mnohem těžší vydržovat guerillové vojsko než je nečinné a čeká než vojsko, které bojuje.

Tento rozvoj událostí může objasnit zajímavý fenomén, který se jinak zdá zcela neobjasnitelný – spolupráci skutečně vlasteneckých občanů s quislingy a okupanty. Čím více totiž komunisté přebírali vedení odboje a čím více měli příznivců, tím zřejmější bylo, že poválečný režim bude revoluční, pod dominancí komunistů. Výhledy na takovýto vývoj věcí pak přivedl mnohé nacionalistické organizace do náruče okupantů a kolaborantů, což v té chvíli vypadalo jako menší ze dvou zel....

Studijní materiál

Richard J. Crampton: The Balkans since the Second World War

COMMUNIST TAKEOVERS AND CIVIL WAR: THE BALKANS 1944–1949

Aby se dějiny vyhnuly nekonečným opakováním, musí mít výchozí bod. Žádné dějiny nejsou ve své úplnosti vyhovující, neboť každý výchozí bod vyžaduje vysvětlení svého historického kontextu. Východiskem těchto dějin je konec druhé světové války, protože události, které následovaly, jsou do značné míry podmíněny samotnou válkou a obdobím, které jí bezprostředně předcházelo. Už před rokem 1935 na Balkáně, jakož i koneckonců v celé Evropě i ve světě, zůstalo jen málo ze systému vybudovaného versailleským mírem z konce první světové války. Už brzy se ukáže, že Společnost národů ani kolektivní bezpečnost neobstojí, a na místní, domácí scéně dochází k rychlému bujení autoritativních režimů, především z toho důvodu, že moc místní správy rostla vysokou rychlostí kvůli ničivé hospodářské recesi a jejím společenským důsledkům. Do začátku roku 1939 se politická moc koncentruje v centralizované výkonné a politické činnosti, která se omezuje na to, co je pro takovou moc přijatelné. V boji proti depresi a všemu, co ji doprovázelo, převzala ústřední moc do té doby nebývalý dohled nad hospodářstvím i společností.

Druhá světová válka pohyb v naznačeném směru pouze zesílila. Ústřední moc obzvlášť posílila v zemích, které byly okupovány nebo které byly spojenci nacistického Německa a fašistické Itálie; politické i jiné svobody byly ještě více omezeny. Během těchto let bylo zničeno i to málo, co zůstalo z politické levice. Politická pravice, která byla do té doby převažující silou, byla po válce ve všech zemích zlikvidována, s výjimkou Řecka. Z organizované politické síly zůstaly prakticky pouze ty skupiny, které bojovaly v rámci protifašistického hnutí odporu, nebo ty, které dorazily v nákladních vagónech osvobozené Rudé armády. Ty druhé byly v podstatě zcela komunistické, ty první pod silným vlivem komunistů.

Válečná zkáza obrovských rozměrů oslabil národní hospodářství, která se do té doby ještě ani nestačila zotavit z hospodářské krize. Jakmile boje skončily, mělo se za to, že je potřeba energické, koordinované síly, která naplánuje a realizuje komplexní programy ekonomické a společenské obrody. Kromě toho v letech 1944/45 bylo jen málo těch, kteří i nadále věřili v budoucnost kapitalismu. Ten do té doby předvedl jen neúspěchy. Způsobil rozsáhlou krizi, z níž vyrostl agresivní pravicový nacionalismus a poté i válka. Zdálo se, že Sovětský svaz je jedinou zemí, která do jisté míry zmírnila ten hospodářský uragán. Nikdo nemohl předvídat příchod konzumního kapitalismu, který se na Západě objevil v padesátých a šedesátých letech 20. století, a ekonomickou budoucnost viděli v socialismu.

Ostatně jako i politickou budoucnost. Pravice je zdiskreditovaná svým propojením s agresivním fašismem, liberalismus zase svým smířlivým postojem k němu. Tím se otevřela cesta levici. Dominantní silou v rámci levice byli komunisté, a to díky svému osvědčenému antifašistickému postoji, obětmi, které přinesly Sovětský svaz a Rudá armáda, své energii a zápalu, přísné vnitřní disciplíně a rozhodnosti. Komunisté měli ještě jednu přednost posílenou válkou. Boje vedené mezi lety 1941 a 1945 byly surovější než třicetiletá válka v 17. století.

Použití síly k politickým cílům a přesvědčení, že účel světí prostředky, už nebyly výjimkou, nýbrž pravidelným jevem. Autoritativní režimy z třicátých let a surovost druhé světové války do značné míry předznamenaly osud Balkánu.

Už před německým vpádem do Polska v září 1939 padla jedna balkánská země – Albánie – do rukou sil Osy, když na Velký pátek roku 1939 provedly invazi do této země italské vojenské jednotky. Boje na Balkáně pokračují v říjnu 1940, kdy italské vojsko rozmístěné v Albánii vtrhlo do Řecka. Bylo sice rychle poraženo, ale už v dubnu 1941 vstoupila do Jugoslávie německá armáda a po jejím obsazení pokračovala dále do Řecka. Jugoslávie přestala existovat; to, co zbylo ze Srbska, bylo pod německou okupací; vytvořen byl údajně nezávislý chorvatský stát, k němuž náležela i Bosna; ostatní části bývalé Jugoslávie byly rozděleny mezi Itálii, Německo a Bulharsko. Řecko bylo okupováno týmiž třemi státy, třebaže řecký stát formálně existoval i nadále. Během války se v Albánii, Řecku a Jugoslávii zformovaly velmi mocné síly odporu, ačkoliv ve všech třech státech se odehrávalo kruté soupeření a často docházelo i k otevřeným střetům mezi rozličnými skupinami odporu. Ostatní dvě balkánské země – Rumunsko a Bulharsko – byly na straně mocností Osy, za což byly odměněny novými teritorii: Rumunsko územím východně od Dněstru, Bulharsko pak Makedonií a Thrákií. Charakter války na Balkáně byl nejprve změněn kapitulací Itálie v září 1943 a poté rychlým postupem Rudé armády, která v dubnu 1944 vstoupila na území Rumunska. Už koncem jara téhož roku bylo zřejmé, že Německo bude zcela jistě poraženo a že bude co nevidět z Balkánu vytlačeno. Bitva o politické dědictví započala mnohem dříve, než se Wehrmacht stáhl. Spojeneckým vyloděním 6. června v severní Francii byly zlikvidovány poslední naděje antikomunistů na to, že západní mocnosti vstoupí na Balkán a zastaví tak průnik Rudé armády na poloostrov.

V následujících pěti letech vyšli z této bitvy komunisté jako vítězové ve všech zemích Balkánu s výjimkou Řecka. A všechny tyto komunistické země, kromě Jugoslávie, současně padly do sféry sovětské dominance. Třebaže rychlost, s níž komunisté přebírali moc, nebyla vždy stejná, všechny země vykazují totožné rysy a některé z nich lze nalézt i v Řecku.

Prvním je rozhodující vliv velmocí a blížící se střet mezi západními spojenci a Sovětským svazem. V říjnu 1944 předložil Winston Churchill Stalinovi svůj proslulý – nebo notoricky známý – návrh procentuální dohody, v zoufalé snaze najít styčný bod možného kompromisu se Stalinem ještě dříve, než se začne projednávat otázka Polska. Podle něho by měl Sovětský svaz převažující vliv v Rumunsku a Bulharsku, kdežto v Jugoslávii a Maďarsku by vliv byl rozdělen rovnoměrně; za to měl Stalin souhlasit se západní přítomností v Řecku. Na konferenci v Jaltě v únoru 1945 se Velká Británie, Sovětský svaz a Spojené státy americké dohodly, že se na osvobozených územích musí organizovat férové a svobodné volby, kterých by se zúčastnily všechny nefašistické strany. V červenci a srpnu téhož roku v Postupimi Velká Británie a Spojené státy jasně prohlásily, že neuznají žádnou vládu, která by podle jejich mínění nebyla zvolena ve svobodných a spravedlivých volbách. Po postupimské konferenci byly hlavní platformou pro vzájemnou komunikaci mocností schůzky ministrů zahraničí, z nichž jsou zvláště významné ty, které proběhly v Londýně během září a října 1945 a v Moskvě v prosinci téhož roku. Vítězné síly vytvořily ve dvou státech – Bulharsku a Rumunsku, které předtím náležely do nepřátelského tábora, Spojeneckou kontrolní komisi, jejíž povinností bylo dohlížet na místní správu až do podpisu mírové dohody.

Ideovou podporu a někdy i finanční pomoc dostávaly komunistické strany ve všech zemích od Sovětského svazu, ačkoliv Rudá armáda i navzdory svému velkému vlivu ve střední Evropě hrála významnou roli pouze v Rumunsku a Bulharsku. Odpůrci komunismu hledali politickou oporu na Západě, ale dostalo se jí pouze Řecku.

Spojenecká kontrolní komise byla rozpuštěna v únoru 1947, po podpisu mírových dohod s Rumunskem a Bulharskem. Do té doby se propast mezi Sověty a Západem značně

prohloubila. Už následujícího měsíce byla vysvětlena Trumanova doktrína jako způsob, jak Řecko zachránit před komunismem a sovětskou nadvládou. V září 1947 se vládnoucí komunistické strany s výjimkou albánské, ale za účasti italské a francouzské strany sešly v polském městě Szklarska Poręba, aby tam založily Komunistické informační byro – Kominformu, které mělo vyostřit komunistickou politiku v boji o moc a ustavení komunistického systému. Kominforma měla rovněž prohloubit sovětský dohled nad mladšími stranami, což vyšlo najevo teprve tehdy, kdy došlo k rozchodu Sovětského svazu a Jugoslávie v roce 1948. Založením Severoatlantického paktu následujícího roku byly vyznačeny hranice, které se stanou charakteristickými prvky období studené války.

Pokud bylo Řecko vůbec ohroženo komunismem, pak tato hrozba vycházela zevnitř, nikoliv ze zahraničí. Stále hlubší propast mezi řeckou levicí a pravicí nakonec vyvolala občanskou válku, která zuřila od roku 1947 do roku 1949; Stalin se však po celé období po říjnu 1944 držel procentuální dohody.

Stalinova rozhodnost nepřipustit provokace se Západem kvůli Řecku do jisté míry přispěla k přerušení vztahů mezi SSSR a Jugoslávií v roce 1948. Tento rozchod bude mít hluboké následky ve vnitřní politice všech komunistických zemí; po oddělení Řecka od ostatních zemí Balkánu to byl první příklad procesu demontáže: do konce šedesátých let si každá balkánská země sama stanoví svoje zahraničněpolitické zařazení.

Před sovětsko-jugoslávským rozchodem to vypadalo tak, že jsou všechny balkánské země s výjimkou Řecka odsouzeny stát se komunistickými satrapy Sovětů. Role místní strany v přeorientování státu směrem ke komunismu v mnohém závisela na nedávné minulosti dané země. V zemích se silným hnutím odporu, jako byly Albánie, Jugoslávie a Řecko, byly komunistické strany velmi silné; bulharští komunisté se sice mohli pochválit mnohými aktivitami a organizací, ale jejich odpor během války se nemohl srovnávat s odporem komunistů v okupovaných zemích. V Rumunsku neměla komunistická strana prakticky žádnou místní podporu ani prestiž.

V politickém boji komunisté operovali především prostřednictvím národních nebo lidových front, nepřiliš pevných koalic levicových a antifašistických sil. Boj probíhal bez servítek. Ihned po válce tyto fronty lstivým a surovým atakem eliminovaly nejen pravicovou opozici, ale dokonce i centristické strany. Na druhou stranu likvidace levých sil, z nichž byly mnohé součástí koalice, probíhala postupně, pozvolna a po dobré přípravě. Maďarský vůdce Mátyás Rákosi označil postupné odstraňování jedné opoziční skupiny za druhou jako „salámovou taktiku“. Útoky však nebyly zaměřeny jen proti politickým stranám a uskupením.

Komunisté vyhnali a neutralizovali všechny jedince i organizace, které měly nějaké vazby na Západ, a podkopávali veřejné instituce a společenské skupiny, které by mohly posloužit jako báze pro vytváření opozice. V prvé řadě byla nejvýznamnější římskokatolická církev. Všechny komunistické strany proti církvi bojovaly, třebaže ne vždy a ne všude stejně ostře. Střet s církví se omezoval hlavně na diskuse ohledně vzdělávání a vlastnictví náboženských institucí a také na rozdílný pohled na práva jednotlivých organizací, jako například skautské. Jak komunistická touha po absolutní moci rostla, pochybnosti o těch, kteří byli v kontaktu se zahraničními, nesovětskými elementy, nabývaly až paranoidních rozměrů; s až démonickým běsem jsou vyháněny menší sekty, dokonce i chudáci esperantisté, kteří by pro režim jen těžko mohli představovat nějaké nebezpečí. Za takových okolností byly styky se západní kulturou nezbytně minimalizovány. Západní filmy, divadelní kusy a knihy byly k dispozici mnohem méně často než sovětské a vazby mezi balkánskými komunistickými a západními vědeckými a akademickými institucemi, i předtím beztak slabé, povadly. Bezprostřední důsledky přetrhání vazeb se Západem povedou k posílení vazeb s Moskvou. Společnosti sovětského přátelství se staly vlivnými společenskými organizacemi a po převzetí úplné kontroly ze strany komunistů byl sovětský model uveden do armády, policie, školství, odborových organizací a téměř do všech oblastí společenského života.

Oslabování a definitivní konec veřejných institucí a společenských skupin, které byly chápány jako nepřátelské, byl dlouhý a složitý proces, v němž svou roli sehrály slabost i brutalita. V čele společenského a politického systému předválečných balkánských států byli monarchové. Ti pro komunisty nepředstavovali nějaký významnější problém. Králové Albánie, Řecka a Jugoslávie se sami zřetelně vzdělili, takže jejich návrat mohl být velmi snadno znemožněn. Dokonce i řecký král musel čekat dva roky, než jeho patroni nabyli přesvědčení, že situace pro jeho návrat je dostatečně bezpečná. V Bulharsku byl na trůnu devítiletý chlapec, takže bylo třeba zaútočit na regenty, ne na samotného krále. Pouze v Rumunsku představoval král významnou překážku v uskutečňování komunistických plánů.

Armáda byla úzce spjatá s monarchií. V zemích, které byly poraženy silami Osy, byly staré armády zhusta zdiskreditované a rozpuštěné. Po reformě se mohly snadno transformovat podle vzoru dominantní velmoci. V Rumunsku a Bulharsku, zemích, které byly spojenci Němců a Italů, představovala armáda mnohem větší problém, jenž byl vyřešen tak, že stávající armáda byla na samém konci války poslána do boje proti Němcům.

V poválečné politické konfiguraci sil hrály významnou roli místní policejní síly. Ve všech zemích, kde se komunisté dostali k moci, byly stávající policejní síly rozpuštěny a zformovány byly nové, obvykle označené jako lidové milice. Za účelem boje proti místním komunistům Britové v Řecku mobilizovali pomocné policejní sbory. Kromě lidových milic existovaly i lidové soudy, které udělovaly rychlou a mstivou spravedlnost politickým protivníkům, ať už skutečným, nebo jen domnělým. Antikomunistickému tisku bylo různými způsoby bráněno, aby v plné míře reagoval na takovou taktiku, například kontrolou tisku, odmítáním tisknout protikomunistické články ze strany odborových organizací tiskařů, v nichž měli komunisté převahu, a přímým zastrašováním všech, kdo byli ve spojení s takovými novinami, ze strany jak majitelů a vydavatelů, tak i kolportérů.

Ze všech soupeřů komunistů byli nejnanejše neutralizováni šlechtici-vlastníci pozemků, neboť v politickém životě Balkánu byl jejich vliv zanedbatelný, a tam kde třeba i byl, došlo k jeho marginalizaci přerozdělením půdy v meziválečném období. Zbylá hospodářská a společenská moc byla rozbita novými pozemkovými reformami; tehdy byly zasaženy jak pravoslavná, tak i římskokatolická církev, které pomocí příjmů z pozemků často vydržovaly své dobročinné organizace.

Střední třída byla na Balkáně mnohem slabší než ta na Západě nebo ve střední Evropě. Ve značné části Balkánu, jako ostatně i ve střední a východní Evropě se městská buržoazie a státní úředníci často rekrutovali z jiné etnické skupiny než byla ta, k níž náleželo okolní venkovské obyvatelstvo. Dokonce i v případech, kdy v městském prostředí Balkánu nebylo tolik Židů a Němců jako v jiných částech střední Evropy, masakry Židů během války a odchod Němců z těchto oblastí po jejím skončení městský prvek nevyhnutelně oslabily. Měšťanstvo muselo snášet i jiné útlaky – životní prostor byl omezen v důsledku nedostatku bytů, který nastal po válečném ničení, ale ať už byly důvody podobných omezení jakékoliv, život střední třídy byl nezvratně změněn, když už dále nebylo možné držet v domácnostech oblíbené a cenné sbírky knih nebo obrazů, když už nebylo možno vydržovat si obslužný personál, na čemž spočívala významná část předchozího života. Stejně surový úder způsobila též obrovská daň z bohatství střední třídy. Poválečná inflace těžce postihla nashromážděné bohatství, obzvlášť to v likvidních prostředcích. Stejným způsobem byly zasaženy i vzdělávací a dobročinné instituce, které se opíraly o příjmy z investic; mnohé soukromé školy, nemocnice a sanatoria přestaly existovat ještě předtím, než se komunistům podařilo je zlikvidovat. Veškeré úspory, které přežily inflaci, padly za obět' daním a vládním nařízením o bankovníctví a měnách; zavádění nové měny, které bylo často podmíněno inflací, bylo prakticky pokaždé doprovázeno omezeným disponováním s úsporami, přičemž kurz nové a staré měny byl povinně namířen proti těm, kteří měli velké nebo alespoň průměrné bankovní účty.

Kromě obchodní a průmyslové buržoazie byla touto politikou rovněž zasažena inteligence, bez ohledu na její převážně levicové názory. Ti první však trpěli dodatečnými břemeny. Za požehnání spojenců Sověti prohlásili, že ve jménu válečné kořisti zabaví veškerý německý majetek, který byl využíván k válečným účelům. Jelikož Němci na okupovaných územích, jakož i na území svých spojenců konfiskovali veškerý průmysl, Sověti se domnívali, že mají právo konfiskovat prakticky veškerý místní průmysl. Tam, kde průmyslový nebo obchodní majetek zůstal ve vlastnictví společnosti nebo jednotlivce, bylo záhy výrazně omezeno právo na jeho užívání. Fiskální politika sehrála důležitou roli v omezování soukromého podnikání, ale stejně podstatný byl v tomto směru i státní dohled nad hospodářstvím prostřednictvím státního plánování – jednoletých nebo dvouletých plánů v počátcích a později klasických stalinistických pětiletok. Státní správa hospodářství nebylo nic nového a v situaci rozsáhlé devastace a škod byla na první pohled ekonomicky ospravedlnitelná. Jenže to vše jen vhnělo vodu na komunistický mlýn a v konečném důsledku ulehčilo rozšíření státní kontroly a státního vlastnictví.

Na konci druhé světové války představovaly země Balkánu ještě pořád zemědělskou společnost. Ve většině z nich byl nejmocnějším článkem drobný vlastník půdy. Tady museli komunisté intervenovat velmi opatrně. V mnohých aspektech byl sedlák svrchovaně nezávislý, hledící si svého malého jmění a nedůvěřující politické ideologii, která ponižovala jeho třídu a marginalizovala jeho víru. Kromě toho měl sedlák v řadě zemí za sebou sílu sjednocených selských stran, které se důrazně protivily jakékoliv zmínce o kolektivizaci dle sovětského vzoru. Komunistická taktika byla velice opatrná. Snažili se získat na svou stranu levicově orientované frakce v rámci selských stran. Často je vlákali do koalice, načež si je zevnitř podrobili. Kolektivizace byla zmiňována jen zřídka a nikdy nebyla prezentována jako politický cíl komunistů. První plány na přerozdělení půdy vyhovovaly v některých oblastech naopak drobným vlastníkům půdy a v řadě případů se komunisté vedle samotných sedláků a dalších aktivně podíleli na vypracování a realizaci plánu přerozdělení. Odbory pověřené vykonáním tohoto nelehkého úkolu byly důkazem, že komunisté jsou poctiví reformátoři připravení spolupracovat se svými dřívějšími politickými protivníky. Pozemková reforma měla jak společenské, tak i politické opodstatnění. Bezprostředním důsledkem kolektivizace bylo rozšíření přebytku rolnického obyvatelstva, avšak válkou poškozená města, infrastruktura a zemědělství nebyly připraveny toto přesídlené obyvatelstvo absorbovat. Ba co víc – byla tu zoufalá poptávka po potravinách, a nejrychlejší způsob, jak zajistit rychlé uzdravení zemědělství, spočíval v ponechání půdy v rukou těch, kteří ji doposud obdělávali. Epochální experimenty při rekonstrukci společnosti potřebovala zdevastovaná a hladová Evropa ze všeho nejméně.

V jednotlivých oblastech se komunistům zalíbilo provádět přerozdělení velkých majetků. Jak v Československu, sovětské zóně Německa a západním Polsku, tak i na Balkáně uvolnilo etnicky motivované přerozdělení půdy pro nové osídlence. To byl případ Istrie, Dalmácie, Slovinska a Vojvodiny v Jugoslávii, odkud uteklo nebo bylo vyhnáno místní obyvatelstvo italského a německého původu. Podobně tomu bylo v severním Sedmíhradsku, kde se mohli původní vlastníci vrátit na své statky poté, co toto území v roce 1940 opětovně obsadilo Maďarsko. Stejně jako ve střední Evropě komunisté činili vše, co bylo v jejich silách, aby celkový proces přerozdělování půdy drželi ve svých rukou.

Poslední společenská skupina, třída průmyslových dělníků, nepředstavovala nebezpečí. Dělnická třída na Balkáně byla málopočetná. Čas od času zdvihala pěsti při stávkách, ale tyto byly většinou krátkého trvání. Odbory neměly žádnou moc a stejným způsobem se zabývaly jak rurálními, tak i urbánními problémy. Z politického hlediska tu téměř neexistovalo výraznější společenské hnutí. V jejich čele byla především inteligence. V některých případech se jim vůbec nepodařilo propojit evropský marxismus s ruským slovanským populismem a existuje bohatá, v podstatě převažující řada příkladů, kdy se jejich síla ztrácela kvůli nejednotě.

Ve vztahu k dělnické třídě a společenskému hnutí je možné, že největším komunistickým přínosem je to, že ve všeobecném prolevicovém klimatu ihned po válce byli jak inteligence, tak i socialističtí aktivisté vzešlí z prostého lidu připraveni darovat komunistické straně důvěru.

V některých případech se komunisté ani nemuseli příliš starat. V zemích, kde bylo nutno opět vybudovat města a městečka, opravit infrastrukturu a zbavit zemi válečného odpadu – včetně mrtvol, poškozených vozidel a min – byly základem síla a disciplína, takže těm, kteří tyto vlastnosti ukázali, připadla důvěra a čest. V řadě případů, kdy se ukázalo, že komunisté jsou nejlépe organizovanou, nejdisciplinovanější a nejenergičtější místní silou ze všech, právě jim připadly zásluhy za proces rekonstrukce.

Pro rychlý poválečný nárůst počtu členů komunistických stran existuje více důvodů. Jedním z nich jsou výše uvedené zásluhy, druhým obyčejný kariérismus. Obyvatelstvo balkánských zemí muselo dostat lekci ze vztahů mezi stranickou poslušností a společenskou mocí; v této části světa byl klientelismus v plné síle už od poslední čtvrtiny 19. století. Ve všech zemích, včetně Řecka, byla politická spolehlivost podmínkou pro společenský postup a osobní bezpečnost.

Rekonstrukce politického systému byla dovršena do konce čtyřicátých let. Eliminace a kastrace nekomunistické levice se mnohdy vyznačovala spojením těchto sil s komunisty. Organizace, která z tohoto spojení vznikla, nebyla vždy komunistická strana, ale vždy byla pod dominancí komunistů a otevřeně se hlásila k marxismu-leninismu jako ke své hlavní ideologii. K oficializaci toho došlo příslušnými články, kterými se vládnoucím stranám, bez ohledu na to, jak se nazývaly, zajistila vedoucí úloha ve státě i společnosti, což bylo začleněno do všech ústav sovětského typu, jež byly přijaty ve všech komunistických zemích, jakmile byl dovršen proces převzetí moci.

Poté, co si strany zajistily moc, pokračovaly s vnucováním revoluce ve společnosti shora.